

Ivana Knežić

Sveučilište u Zadru, Odjel za filozofiju, Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2, HR–23000 Zadar
iknezic@unizd.hr

Hobbesova kritika sveučilišta

Sažetak

Cilj ovoga teksta jest osvijetliti značaj sveučilišta u filozofskom sustavu Thomasa Hobbesa. To činimo analizirajući ponajprije njegovo osobno iskustvo studija na Oxfordu kao važan poticaj za razvijanje njegova kasnijeg stava prema sveučilištima. Potom u središnjim temama, kombinirajući povijesni i problemski pristup, iznosimo njegovu kritiku sveučilišta, kao i njegov prijedlog za reformu sveučilišta, smještajući oboje u kontekst vremena, ali i njegove misli, kako one političke tako i one antropološke i epistemološke. Na kraju, u zaključku, kritički ocjenjujemo aktualnost i objektivnost Hobbesove kritike te prihvatljivost njegova prijedloga reforme sveučilišta.

Ključne riječi

Thomas Hobbes, sveučilište, istina, religija, politika, rat, mir

Uvod

Thomas Hobbes je po mnogočemu tipičan predstavnik moderne filozofije. Jedna od karakteristika koju dijeli s nekim drugim modernim filozofima jest njegov stav da on u filozofiji započinje nešto novo. Zasluga koju sebi pripisuje jest izgradnja političke filozofije kao istinske znanosti čija je svrha osigurati miran i siguran suživot među građanima u državi. Doista, Hobbesova politička misao zacrtala je jedan novi smjer u promišljanju političkih pitanja i upravo zahvaljujući njoj ovaj britanski filozof ima svoje nezamjenjivo mjesto u povijesti filozofije. Principi njegove političke filozofije tako su vrlo dobro poznati široj filozofskoj javnosti u kojoj su od njegova vremena do danas nailazili na različite recepcije: od oduševljena prihvatanja pa do kategoričkog odbijanja i pobijanja. Ipak, manje je poznato da je veliki značaj u okviru svoje političke misli Hobbes pripisivao upravo sveučilištima. Razlog toj nepoznanici jest možda i činjenica nevelikog broja stranica unutar Hobbesova opusa posvećenih toj tematici. No i na tom relativno malom broju stranica ovaj britanski filozof snažno progovara o stanju sveučilišta u njegovo vrijeme te se stoga ubraja među istaknute kritičare sveučilišta toga doba. Hobbesu ipak nije bila nakana samo analizirati i kritizirati aktualno stanje na sveučilištima nego je on u pravoj filozofskoj maniri želio pokazati što bi to sveučilište trebalo biti i što bi to imalo biti njegovom zadaćom. Kako ćemo vidjeti, naš je autor sveučilištima pripisivao nezamjenjivu ulogu u ostvarenju onoga što je smatrao temeljnim političkim ciljem, a to je mir. Smatramo to dovoljnim razlogom da na narednih nekoliko stranica kritički propitamo Hobbesovo shvaćanje sveučilišta, dovodeći ga u vezu ne samo s njegovom političkom mišlju čiji je ona – prema našem mišljenju – integralni dio, nego i s drugim područjima njegova interesa kao što su antropologija i epistemologija, kao i sa specifičnim društveno-povijesnim kontekstom života i rada našega filozofa.

Iskustvo studentskih dana

Kao što je već u Uvodu rečeno, Thomas Hobbes bio je žestoki kritičar sveučilišta svoga doba. Britanski filozof u svojoj kritici nije štedio nastavne sadržaje, ali ni profesore, kao ni opću atmosferu koja je na sveučilištima vladala. Ipak, averzija prema svemu tome, premda eksplicitno izražena tek u zrelim godinama njegova života, nije nešto što se tek tada iznenada pojavilo u ovoga mislioca. Možemo reći da je ona, poput klice, bila zasađena u njegov duh još za mladih studentskih dana. Ono što znamo o Hobbesovu studentskom životu jest to da se on s četrnaest godina upisao na Magdalen Hall na oxfordskom sveučilištu, a za vrijeme studija uzdržavao ga je njegov stric, Francis Hobbes.¹ Ondje je ostao pet godina da bi nakon toga stekao bakalaureat. Premda je u trenutku upisa na Sveučilište bio u prosjeku dvije do četiri godine mlađi od ostalih kolega koji su tada započinjali svoj studij,² naš je filozof onamo stigao dobro pripremljen, stekavši u svojim prvim podukama u Westportu i Malmesburyju solidno znanje grčkog i latinskog jezika. No, ono što ga je na Oxfordu dočekalo, nije ga suviše oduševilo. Naime, ondje je još uvijek bio dominantan Aristotelov autoritet, a kako piše u svojoj autobiografiji, aristotelovska fizika koja se na Sveučilištu podučavala u mnogočemu je nadilazila njegove sposobnosti razumijevanja te je stoga svoje vrijeme radije provodio odlazeći u knjižare i proučavajući karte neba i zemlje. Na kartama je označavao putanju Sunca kao i putove kojima su prolazili britanski moreplovci na svojim ekspedicijama, te pritom upošljavao svoju maštu, zamišljajući razna čudovišta koja bi mogla živjeti u nepoznatim dijelovima svijeta. Ništa bolje Hobbesa se nije primila ni logika koja se na Oxfordu poučavala. Premda je na satovima logike marljivo slušao profesora koji je uzvišenim tonom recitirao latinske nazive modusa silogističkih figura tako da ih je naš filozof s vremenom uspio usvojiti, na kraju ih je ipak odbacio nastojeći dokazivati stvari na svoj vlastiti način.³ Puno draža zanimacija od slušanja golobradog profesora logike bio mu je lov na čavke u ranim jutarnjim satima.⁴

No, osim što Hobbes nije bio impresioniran nastavnim sadržajima koji su mu se na Sveučilištu nudili, nisu ga zadovoljavali niti oni sadržaji koji su ispunjavali slobodno vrijeme studenata. Naime, kako doznajemo iz povijesti oxfordskog sveučilišta, u to vrijeme moral ondje nije bio na najvišoj razini. Osobito se prekoraiva pijančevanje koje je, kako se čini, postalo prava pošast na Sveučilištu nakon posjeta kralja Jamesa I. i njegove obitelji 1605. godine, kada je naš filozof bio otprilike na pola puta do završetka studija. Mladi princ Henry, koji je boravio na Magdalen Collegeu – koji se u Oxfordu nalazi odmah pokraj Magdalen Halla – »osvojio je srca« članova nastavničkog zbora »nazdravljajući u njihovo ime«.⁵ Tako je kraljevski posjet »pijančevanje učinio popularnijim nego ikada na Oxfordu«, a »u umovima studenata dvor je ostavio 'dojam raskalašenosti'«. ⁶ Po svemu sudeći, ovaj nemoral duboko se usjekao Hobbesu u sjećanje, s obzirom da on šezdesetak godina kasnije u svome djelu *Behemoth* Sveučilište opisuje kao mjesto »pijančevanja, razuzdanosti, kocke i drugih poroka«.⁷

Ako su na Oxfordu godine nakon posjeta Jamesa I. u moralnom smislu obilježene povećanom razuzdanošću, u religijskom smislu te su godine, paradoksalno, obilježene jačanjem puritanizma.⁸ On je bio osobito snažan upravo na Magdalen Hallu, na čijem je čelu u vrijeme kada je naš filozof diplomirao bio John Wilkinson koji je vladao izrazito »u interesu puritanske stranke na Sveučilištu«.⁹ No, usprkos jačanju puritanizma, niti anti-puritanistička stranka nije bila bez svojih predstavnika. Već tada svojim se propovijedima istaknuo mladi teolog William Laud koji će kasnije postati canterburyjskim nadbisku-

pom, jednom od ključnih figura u crkvenoj politici Charlesa I., a onda i žrtvom puritanske revolucije.¹⁰ Laudove su propovjedi izazivale skandal među puritancima, a općenito se može reći da su bitke među crkvenim strankama

»... postale istaknuta karakteristika oxfordskog života. Sveučilišna propovjedaonica bila je njihovo bojno polje, a propovjedi koje su jedni drugima držali često su u sebi sadržavale jak osobni interes.«¹¹

Mora da je upravo ovo obilježje Oxforda ostalo našem filozofu u posebno neugodnom sjećanju s obzirom na to da je on, rekonstruirajući u svojim kasnijim godinama u svjetlu vlastite političke teorije događaje i uzroke građanskih ratova koji su sredinom sedamnaestoga stoljeća zahvatili Britaniju, glavne krivce za rat vidio u ambicioznim pojedincima koji su iza žustrih teoloških rasprava u kojima su se nerijetko pozivali na osobno božansko nadahnuće, skrivali svoj vlastiti interes za prisvajanjem vlasti.

Kritika sveučilišta

Povijesne činjenice o Oxfordu iz vremena Hobbesova studija, kao i njegovo osobno iskustvo studija i života na Sveučilištu, svakako su vrlo važan okvir za razumijevanje njegove kasnije kritike sveučilišta. Ipak, za adekvatno i cjelovito razumijevanje te kritike bit će nam mnogo važnije vidjeti koje je njezino mjesto u širem kontekstu njegove filozofije, a napose njegove političke misli. Naime, kada Hobbes kaže da su sveučilišta »srž pobune«,¹² postaje jasno da će se ona naći na glavnom udaru kritike ovoga filozofa koji je glavninu svojih intelektualnih napora uložio u izgradnju jedne političke teorije koja

1

Francis Hobbes bio je stariji brat Thomasa Hobbesa, vikara u Westportu i oca britanskog filozofa. Francis je bio imućan čovjek, po zanimanju rukavičar, a ujedno i gradski vijećnik. Budući sam bez djece, preuzeo je brigu o obitelji svoga mlađeg brata nakon što ju je ovaj napustio. Usp. John Aubrey, »Thomas Hobbes«, u: *Aubrey's Brief Lives*, Godine, Boston 1999., str. 148.

2

Prema A. P. Martinichu, prosječna dob onih koji su pristupali upisu na Sveučilište u to vrijeme bila je između šesnaest i osamnaest godina. Usp. Aloysius P. Martinich, *Hobbes. A Biography*, Cambridge University Press, Cambridge 1999., str. 9.

3

Usp. Thomas Hobbes, »Thomae Hobbes Malmesburiensis Vita, Carmine Expressa, Authore Seipso«, u: *Thomas Hobbes Malmesburiensis Opera Philosophica Quae Latine Scripsit Omnia*, Vol. I, Nabu Press, Charleston 2010., str. lxxxvi–lxxxvii.

4

Usp. J. Aubrey, »Thomas Hobbes«, str. 149.

5

Charles E. Mallet, *A History of the University of Oxford*, Vol. I, Barnes&Noble–Met-huen&Co, New York–London 1968., str. 394.

6

Isto, Vol. II, Longmans, New York 1924., str. 233–234.

7

Thomas Hobbes, »Behemoth. The History of the Causes of the Civil Wars of England«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. VI, Kessinger Publishing, Whitefish 2008., str. 347.

8

Usp. C. E. Mallet, *A History of the University of Oxford*, Vol. I, str. 394–395.

9

George C. Robertson, *Hobbes*, William Blackwood and Sons, Edinburgh–London 1901., str. 6.

10

Usp. »William Laud«, u: *Encyclopaedia Britannica*. Dostupno na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/332198/William-Laud>, pristup: 25. 10. 2012.

11

C. E. Mallet, *A History of the University of Oxford*, Vol. II, str. 237.

12

T. Hobbes, »Behemoth«, str. 236.

bi, primijenjena u praksi, trebala osigurati trajan mir. Poznato je da je filozof iz Malmesburyja, prestravljen strašnim krvoprolićem spomenutih građanskih ratova, kao jedini siguran put za ostvarenje toga cilja vidio uspostavu suverena s nedjeljivim i neotuđivim pravima, tako da bi njegova moć u državi bila apsolutna. Za Hobbesa je upravo nedjeljivost bila bitna oznaka suverenosti u tolikoj mjeri da je smatrao da podijeljenost suverenih prava nužno dovodi do propasti države. S time je usko povezana i njihova neotuđivost jer otuđenje bilo kojega od bitnih prava suverena znači istovremeno otuđenje same suverenosti. Bitna prava suverenosti su, između ostaloga, pravo na ubiranje novca, vrhovno zapovjedništvo nad vojskom, pravo suđenja i nadzor nad učenjima koja se u državi poučavaju. Prema mišljenju našega autora upravo je uvjerenje, »prihvaćeno u najvećem dijelu Engleske, da te ovlasti treba podijeliti između kralja, lordova i Donjeg doma«,¹³ dovelo do građanskih ratova u njegovoj domovini. Naime, britanski je parlament kralja držao u šaci zahvaljujući tome što je kralj trebao pristanak parlamenta za ubiranje poreza za novačenje vojnika, kako bi mogao ugušiti pobunu Škota nastalu uslijed pokušaja da im se nametne anglikanski obrazac liturgije. Napetosti između kralja i parlamenta s vremenom su rezultirale otvorenim sukobom koji je podijelio engleski narod nanijevši mu velike štete i odnijevši sa sobom brojne žrtve. Budući, dakle, da »kraljevstvo u sebi podijeljeno ne može opstati«,¹⁴ nužno je da spomenuta prava budu neodvojiva od suverenosti. No, za očuvanje mira neće biti dovoljno samo da prava građanske vlasti budu neodvojiva od suverena. Bit će, štoviše, potrebno da crkvena vlast bude neodvojiva od građanske vlasti, iz čega slijedi identitet Crkve i države pri čemu je građanski suveren ujedno i vrhovni poglavar Crkve. Svako odvajanje Crkve i države, odnosno dijeljenje duhovne od vremenite vlasti, između kojih prema Hobbesu postoji samo nominalna razlika, stvara realnu opasnost za sukob postavljanjem temelja za opravdavanje pobune protiv građanskog suverena. Vlast, dakle, mora biti apsolutno jedinstvena kako bi se izbjegla svaka mogućnost za pobunu i rat.

Polazeći od takve političke pozicije, koja je u određenoj mjeri uvjetovana tada aktualnim društveno-političkim razvojem događaja u Engleskoj, Hobbes tvrdi da su sveučilišta poslana njegovoj naciji »kao što je drveni konj bio poslan Trojancima«. ¹⁵ Za našeg je autora već samo njihovo osnivanje bio osude vrijedan čin, kojeg je on smatrao dijelom posebne Papine politike kojom se htjelo »religiju pretvoriti u umijeće i na taj način disputama podržati sve dekrete Rimske crkve, ne samo na temelju Svetoga Pisma, već također iz Aristotelove moralne i prirodne filozofije«, ¹⁶ a »korist koju je Rimaska Crkva očekivala i zapravo dobila od njih, bila je podržavanje Papina učenja i njegova autoriteta nad kraljevima i drugim podanicima posredstvom teologa«. ¹⁷ Nakon što se Engleska odcijepila od Katoličke Crkve, prezbiterijanski svećenici koristili su sveučilišta u iste svrhe, smatrajući da autoritet na području crkvenih stvari koji je nekada pripadao Papi, sada pripada njima. ¹⁸ U oba slučaja, svećenici koji su se na sveučilištima obrazovali, širili su nauk ondje usvojen među narod koji je, u nedostatku vlastitog obrazovanja i informiranosti, svoje stavove oblikovao uglavnom na temelju propovjedi koje su mu propovjednici upućivali i tako ga, prema Hobbesovu mišljenju, poticali na pobunu. Koji je to nauk koji se na sveučilištima poučavao i poticao ljude na pobunu, vidljivo je dijelom već iz Hobbesove definicije sveučilišta:

»Ono što se danas naziva sveučilištem jest mnogo javnih škola spojenih zajedno i združenih pod jednom upravom, u jednom te istom mjestu ili gradu. U njemu su glavne škole bile namijenjene trima profesijama, to znači, rimskoj religiji, rimskom pravu i umijeću medicine. Za studij filozofije ondje nema mjesta osim kao za služavku rimske religije; a budući da je tamo važeći jedino Aristotelov autoritet, taj studij zapravo i nije filozofija (njezina narav ne ovisi o autorima), već *aristotelija*.«¹⁹

Iako naš autor ovdje spominje Aristotelovu filozofiju kao služavku katoličke teologije, prema njegovu mišljenju mnogim su se Aristotelovim učenjima jednako služili i prezbiterijanci kako bi učvrstili i proširili svoju moć. On drži da su iz Aristotelove filozofije u religiju ušla brojna kriva i isprazna učenja iskvarivši istinsku religiju. Hobbes tako navodi niz učenja iz Aristotelove metafizike, fizike, etike i politike, kojima su se teolozi, prema njegovu mišljenju, služili kako bi »s nerazumljivim distinkcijama zasljepljivali oči ljudima dok su presezali na prava kraljeva.«²⁰ Možda nije zgorega podsjetiti da naš autor nije bio jedini koji u to doba kritizira prevlast Aristotelove filozofije na sveučilištima. Prisjetimo se samo Francisa Bacona, Hobbesova zemljaka, ili pak Galilea i Descartesa na europskom kontinentu. No, filozof iz Malmesburyja zacijelo je jedinstven po tome što on filozofiju Stagiranina nije smatrao tek pogrešnom i besmislenom, već ujedno i politički opasnom.²¹ Jedan od primjera na kojem se to ponajbolje može vidjeti jest Aristotelovo učenje o odvojenim, odnosno nematerijalnim supstancijama. S aspekta Hobbesova materijalizma, ovakvo je učenje besmisleno jer je za njega supstancija sinonim za tijelo, to jest za ono što

»... ispunjava ili zauzima neki prostor ili neko zamišljeno mjesto, a ne ovisi o mašti, nego je stvarni dio onoga što nazivamo univerzum. Budući da je univerzum skup svih tijela, ne postoji nijedan njegov stvarni dio koji također nije tijelo.«²²

No, tvrdnje o postojanju nematerijalnih supstancija za Hobbesa nisu samo isprazne i besmislene, već su i opasne jer narod »odvraćaju od poslušnosti prema zakonima svoje zemlje.«²³ Naime, služeći se ovim Aristotelovim naukom, teolozi naučavaju postojanje duhovnih bića neovisnih o tijelima, kao i besmrtnost ljudske duše koja nakon smrti nastavlja samostalno postojati. To onda znači da osim ovoga materijalnog svijeta postoji i neki drugi, duhovni svijet, pa sukladno tome mora postojati i neka druga, zasebna duhovna vlast, neovisna o vremenitoj vlasti kraljeva. Za Hobbesa je očito da prihvaćanjem ovakvih učenja slabi poslušnost suverenu jer ako nositelji duhovne vlasti obećavaju daleko veće nagrade i prijete daleko težim kaznama nego suveren koji posjeduje samo vremenitu vlast, svatko će prije poslušati duhovnog vođu negoli suverena.²⁴ Naš autor kritizira i druga metafizička učenja proizašla iz učenja o odvojenim supstancijama, a kako je već rečeno, bez kritike ne ostav-

13 Thomas Hobbes, »Leviathan«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. III, Kessinger Publishing, Whitefish 2007., str. 168.

14 Isto. Na ovom mjestu Hobbes citira Sveto pismo, što je čest slučaj kada vlastitu filozofiju želi prikazati sukladnom kršćanskom nauku. Usp. Mk 3, 24, Mt 12, 25 i Lk 11, 17.

15 T. Hobbes, »Behemoth«, str. 213.

16 Isto, str. 184.

17 Isto, str. 185.

18 Usp. isto, str. 234 i T. Hobbes, »Leviathan«, str. 690–691.

19 T. Hobbes, »Leviathan«, str. 670.

20 T. Hobbes, »Behemoth«, str. 214.

21 Usp. Douglas M. Jesseph, *Squaring the Circle. The War between Hobbes and Wallis*, The University of Chicago Press, Chicago–London 1999., str. 60–61.

22 T. Hobbes, »Leviathan«, str. 381.

23 Isto, str. 674.

24 Usp. isto str. 437 i 460–461; T. Hobbes, »Behemoth«, str. 215.

lja ni Aristotelovu fiziku ni njegovu etiku, pronalazeći i u jednoj i u drugoj elemente koje su teolozi navodno koristili kako bi, obmanjujući narod, prisvojili sebi vlast. Posebno opasnim, pak, smatra političko učenje Aristotela, smatrajući kako su upravo na temelju tog učenja ljudi naučili »nazivati tiranijom sve oblike državnih poredaka, osim narodnih«. ²⁵ Jasno je da se ovdje radi o jednoj nepoštenoj prosudbi Aristotelove misli jer je za Stagiranina, kako znamo, samo jedan od šest oblika državnih poredaka tiranski, a to je onaj u kojemu jedan vlada na svoju vlastitu korist. ²⁶ Ipak, filozof iz Malmesburyja bi ovakav prigovor njegovoj kritici Aristotelove politike zacijelo smatrao nekakvom mutnom distinkcijom uvedenom s ciljem zamagljivanja prave istine, a prava je istina za Hobbesa da je nedopustivo bilo koga nazivati tiraninom. Naime, dok Aristotel u svojoj podjeli državnih poredaka kao kriterij uzima ne samo broj onih koji vladaju, već i to kako vladaju, odnosno vladaju li na zajedničko dobro ili na svoju vlastitu korist, Hobbesu je ovaj potonji kriterij neprihvatljiv pa za njega »monarhija« i »tiranija« ne označavaju »različite vrste državnih poredaka, već različita mišljenja podanika o onome tko ima vrhovnu vlast«. ²⁷ U tom slučaju »jedan te isti monarh ima ime kralja koje mu je dano u znak poštovanja i časti te ime tiranina u smislu poruge i poniženja«. ²⁸ Naime, podanici nemaju nikakav drugi zakon niti kriterij na koji bi se mogli pozivati u procjeni suverenove vladavine, osim kriterija vlastitog sviđanja ili nesviđanja, drugim riječima vlastite požude. Taj kriterij je, pak, prestao biti važećim nakon nastanka države i napuštanja naravnoga stanja u kojemu je požuda svakog pojedinca bila i zakon njegova djelovanja. U državi postoji samo jedan zakonodavac – suveren – i zakoni koje on proglašava moraju biti pravilo djelovanja svakog građanina da bi se država mogla očuvati, odnosno da ne bi došlo do sukoba. Pozivanje bilo na naravne bilo na božanske zakone u ocjeni vladavine suverena jest besmisleno jer tek suverenovim proglašenjem ti zakoni dobivaju svoju zakonsku snagu. No, pozivanje na naravne i božanske zakone mimo građanskih zakona suverena ujedno je i opasno jer podrazumijeva postojanje nekog drugog suverena uz ili čak iznad građanskog suverena. U tom smislu Hobbesu je neprihvatljiva i Aristotelova tvrdnja da u državi treba vladati zakon, a ne ljudi. ²⁹ Ovakva učenja Aristotela i drugih antičkih filozofa za našeg su autora »pogubne zablude koje navode ljude da kad god ne vole svoje vladare, pristanu uz one što ih nazivaju tiranima i smatraju zakonitim podignuti rat protiv njih...« ³⁰

Uz ova spomenuta, na sveučilištima su se poučavala i druga učenja koja je Hobbes smatrao štetnima po mir u državi. Unatoč tome, on je smatrao da sveučilišta »ne treba odbaciti, već bolje disciplinirati«, ³¹ a to znači reformirati ih na takav način da ona, umjesto rasadnici buntovnih učenja i izvorišta sukoba, postanu rasadnicima mira.

Reforma sveučilišta

Kada Hobbes ističe potrebu za reformom koja bi od sveučilišta učinila oruđe mira, jasno je da te institucije u sustavu britanskog filozofa imaju igrati nezamjenjivu ulogu, što nam on sam izričito daje do znanja kada kaže: »(...) ja nemam nadu u neki trajni mir među nama sve dok se sveučilišta ne pokore i ne usmjere svoje studije na uspostavu mira«. ³² Reforma sveučilišta sastojala bi se, dakle, u tome da se studenti počnu poučavati u onim učenjima koja doprinose miru. Kada se budući profesori i propovjednici budu formirali na tako reformiranim sveučilištima, oni će vrlo lako te mirotvorne nauke proširiti među narod, baš kao što su ranije oni prijašnji s lakoćom širili buntovna

učenja. Ključno je pitanje, međutim, koja su to učenja koja na sveučilištima treba poučavati, odnosno koja su to učenja koja najviše doprinose miru. Odgovor na to pitanje, prema Hobbesovu mišljenju, može dati jedino građanski suveren. Naime, navodeći različita prava suverena, Hobbes navodi njegovo pravo na prosuđivanje o sredstvima za postizanje mira, a s time je povezano i pravo »prosuđivanja koja su mišljenja i učenja suprotna miru, a koja mu pridonose te, dosljedno tome, prosuđivati u kojim prilikama, dokle i kojim ljudima treba povjeriti govore mnoštvu i tko će ispitivati učenja svih knjiga prije nego se objave«. ³³ Ovo suverenovo pravo Richard Tuck smatra toliko bitnim da tvrdi da je moć Hobbesova suverena »fundamentalno epistemička u karakteru« te da je njegova »glavna odgovornost u sprječavanju ideološkog sukoba«. ³⁴ Pravo na kontrolu sveučilišta i onoga što se tamo poučava dosljedno proizlazi iz Hobbesove teorije o apsolutnoj vlasti suverena, a temelji se na uvjerenju da se »u dobrom upravljanju mišljenjima sastoji i dobro upravljanje ljudskim činim«. ³⁵ Premda će neki ovaj stav tumačiti kao odraz jednog tradicionalno humanističkog uvjerenja o potrebi zauzimanja države za odgoj njenih građana, ³⁶ prema našem mišljenju Hobbesovo tumačenje odnosa suverena prema sveučilištima prelazi granice neophodne dužnosti države da brine o odgoju svojih građana, duboko zadirući u autonomiju kao jednu od temeljnih odrednica sveučilišta od samih početaka koja podrazumijeva slobodno istraživanje i u skladu s time slobodno oblikovanje vlastitog znanstvenog i obrazovnog programa kao i slobodan izbor svojih nastavnika i čelnika. Briga države o odgoju građana uključuje osiguravanje uvjeta za realizaciju znanstvenih istraživanja čiji će rezultati biti usmjereni ne samo na očuvanje društvenog poretka i zaštitu života pojedinca nego i na napredak društva u cjelosti, kao i na cjelovit razvoj ljudske osobe.

Ukoliko iz same Hobbesove formulacije suverenova prava na prosuđivanje poželjnih i nepoželjnih učenja u državi nije dovoljno jasno da su spomenute granice premašene, to će svakako biti puno jasnije budu li se imale u vidu neke od epistemoloških i antropoloških pretpostavki političke misli filozofa iz Malmesburyja. Tu ponajprije mislimo na njegovo shvaćanje istine koje je konvencionalističko, a koje dosljedno proizlazi iz njegova nominalizma. Bu-

25
T. Hobbes, »Leviathan«, str. 682.

26
Usp. Aristotel, *Politika*, 1279a 25–1279b 10; hr. prijevod: Globus – SNL, Zagreb 1988., str. 87–88.

27
T. Hobbes, »De cive«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. II, Adamant Media Corporation, Boston 2005., str. 94.

28
Isto, str. 95.

29
Usp. Aristotel, *Politika*, 1287a 17, hr. prijevod: str. 111–112.

30
T. Hobbes, »Leviathan«, str. 684.

31
T. Hobbes, »Behemoth«, str. 236.

32
Isto, str. 233.

33
T. Hobbes, »Leviathan«, str. 164.

34
Richard Tuck, »Hobbes on Education«, u: Amélie Oksenberg Rorty (ur.), *Philosophers on Education. New Historical Perspectives*, Routledge, London–New York 1998., str. 152.

35
T. Hobbes, »Leviathan«, str. 164.

36
Takvu interpretaciju pronalazimo primjerice u Richard W. Serjeantson, »Hobbes, the Universities, and the History of Philosophy«, u: Conal Condren, Stephen Gaukroger i Ian Hunter (ur.), *The Philosopher in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge 2006., str. 118–122.

dući da »ne postoji ništa univerzalno osim imena«,³⁷ a to znači da univerzalnost imena nema nikakav odgovarajući pandan bilo u stvarnosti bilo u umu, sama imena, kao i njihova klasifikacija na rodove i vrste, ovisi o dogovoru među ljudima o tome prema kojim će se karakteristikama ili obilježjima stvari ravnati u nadijevanju imena. Kada ne postoji ništa univerzalno u samim stvarima, ništa što bi ljudski um mogao prepoznati kao bit zajedničku svim pripadnicima iste vrste i na temelju čega bi mogao vršiti klasifikaciju koja svoje opravdanje ima u samoj naravi stvari, tada ne preostaje drugo nego da izabiranje karakteristika na temelju kojih će se klasifikacija vršiti, kao i sama klasifikacija bude tek stvar svojevrsnog »jezičnog ‘sporazuma’«. ³⁸ U takvim okolnostima i sama istina, koja ostaje lišena svoje ontološke dimenzije, postaje stvar konvencije jer postaje sinonim za utvrđivanje dogovorene veze među imenima u propoziciji.³⁹ Zbog toga će naravno stanje ljudske vrste u kojem nema suradnje ni dogovora, u kojem nema jamstva za pridržavanje bilo kakvog sporazuma, biti stanje u kojemu se svaki pojedinac u svome djelovanju vodi vlastitom istinom oblikovanom na temelju vlastitih strasti, koja je često u sukobu s istinom drugoga oblikovanom na temelju njegovih strasti. Jasno je da u takvom stanju mnoštva »istina« ne može biti mira, a takvo stanje vraća se svaki put kad se dogodi da pojedinci u državi sebi uzimaju za pravo tumačiti zakone po vlastitoj volji, drugim riječima kada sami žele biti tvorci vlastite istine. Da bi se takvo stanje spriječilo, nužno je da postoji jedna istina za sve i to ona koja dolazi iz izvora vrhovne moći, onoga koji je, budući vrhovni autoritet istine koja se posreduje putem obrazovnih institucija, a čuva snagom mača, jamac mira u državi. No mač nije jedini čuvar »istine« u državi. Postoji jedna antropološka pretpostavka na koju Hobbes računa i koja je moćnija čuvarica istine čak i od samoga mača. Radi se o strogom determinizmu u tumačenju ljudskog djelovanja. Prema ovom shvaćanju, ne postoji slobodna volja, a svaki ljudski čin tumači se kao nužna posljedica niza nama nepoznatih nužnih uzroka. Jedan od ključnih uzroka u tom nizu koji utječu na ponašanje ljudi jest svakako pouka koju oni primaju preko obrazovnih i religioznih institucija. Hobbes pritom sveučilište vidi kao onaj izvor iz kojeg sve nauke potječu, kako u škole tako i u crkve, odakle se dalje šire među narod. Kada se ima na pameti ova premisa, postaje jasno da »istina« koju suveren nameće preko sveučilišta postaje nužni uzrok poslušnosti i mira kao njenog nužnog učinka.⁴⁰ Zadatak sveučilišta neće, dakle, biti ni manje ni više nego »programiranje« djelovanja suverenovih podanika na način da ono uvijek bude u skladu s njegovim zakonima i zapovijedima. Tako programirano ponašanje neće biti buntovno, već će uvijek biti u službi očuvanja mira i postojećeg državnog poretka. Mir, postignut zahvaljujući kontroliranom i sustavnom obrazovanju na sveučilištima, postat će tako bitna odrednica građanskog stanja koja to stanje razlikuje od onoga stanja koje je obilježeno ratom svih protiv svih, u kojem se čovjek nalazi onakav kakav jest po svojoj goloj naravi, bez obrazovanja i bez ikakvih civilizacijskih tekovina, a čija se obilježja najjasnije mogu razabrati u stanju građanskog rata koje ponajviše sličí stanju apsolutnog bezvlašća u naravnom stanju.⁴¹ Tako će sposobnost za suradnju i zajednički suživot u miru, koju pojedinci po svojoj naravi ne posjeduju, morati biti nametnuta izvana, sustavnim obrazovanjem za mir i to na takav način da kooperativno djelovanje postane nužnost. Suverenova je zadaća, dakle, posredstvom sveučilišta oblikovati mišljenja podanika prema vlastitoj istini kako bi onda njihovo mišljenje bilo determinanta njihova poslušnog djelovanja u skladu sa zakonima suverena i, dosljedno tome, determinanta mira unutar države.⁴²

S obzirom da je pitanje istine postalo pitanje političkog autoriteta, dosljedni filozofski stav bio bi prestanak svakog filozofiranja. Kada se jednom utvrdilo

da onome tko ima apsolutnu vlast pripada odrediti što je istina i što treba na sveučilištima poučavati, tada bi trebalo pero objesiti o klin: zadaća filozofa je ispunjena. Svaki daljnji korak nakon toga znači prekoračivanje granice i uzurpaciju područja suverenovih prava. Naš filozof ipak je odlučio učiniti još jedan korak. Tako on u svom djelu *Behemoth* navodi niz učenja koja bi se, prema njegovu mišljenju, na sveučilištima trebala poučavati. Politika koja bi se ondje imala predavati trebala bi ljude poučiti da je njihova dužnost poštovati sve kraljeve zakone sve dok ih on ne opozove, da su građanski zakoni isto što i božanski zakoni jer su oni koji ih donose postavljeni od samog Boga, zatim da su država i Crkva ista stvar i da imaju istu glavu, kralja, koji svoju vlast duguje samo Bogu i nikome više. U religiji ljude treba poučiti da se prava pobožnost sastoji u tihom očekivanju Spasiteljeva dolaska do kojeg treba odlučno poštivati sve kraljeve zakone kao Božje zakone.⁴³ Očito je da su učenja koja britanski filozof predlaže sveučilištima zapravo temeljni principi njegove političke teorije, što jasno otkriva njegovu želju da se na sveučilištima poučava upravo njegova filozofija. No, Hobbes tu želju ne izražava samo ovako diskretno i indirektno predlažući principe koje smatra poželjnima poučavati na sveučilištima u svrhu postizanja i očuvanja mira, već on to i sasvim otvoreno čini kada o svom *Levijatanu* piše:

»Stoga smatram da njegovo tiskanje može biti korisno, a još korisnije njegovo poučavanje na sveučilištima, u slučaju da tako misle i oni kojima pripada sud o tome.«⁴⁴

S tim u vezi, Hobbes na jednom drugom mjestu izražava svoju nadu da će to njegovo djelo jednom dopasti u ruke suverena koji će teoriju iznesenu u *Levijatanu* provesti u praksi.⁴⁵ Stoga možemo reći da bi se Hobbesova reforma ukratko sastojala u tome da suveren, kao apsolutni vladar koji ima brinuti o

37

Thomas Hobbes, »Human Nature, or the Fundamental Elements of Policy«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. IV, Adamant Media Corporation, Boston 2005., str. 22.

38

Arrigo Pacchi, *Introduzione a Hobbes*, Laterza, Roma–Bari 2004., str. 68.

39

Usp. Thomas Hobbes, »De Corpore«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. I, Adamant Media Corporation, Boston 2005., str. 35.

40

Usp. Thomas Hobbes, »The Questions Concerning Liberty, Necessity and Chance«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. V, Kessinger Publishing, Whitefish 2007., str. 150–197. Na prigovor arminijanskog biskupa Johna Bramhalla o suvišnosti svih savjeta, knjiga, učenja itd., u slučaju da je sve unaprijed predodređeno, odnosno da čovjek nema slobodu izbora u svome djelovanju, Hobbes odgovara da sve ono što se nužno događa ne događa se bez uzroka. Tako sve navedeno biva nužnim uzrokom za proizvođenje nužnih učinaka, a u ovom slučaju nužni učinak je točno određeno ponašanje podanika.

41

Usp. T. Hobbes, »Leviathan«, str. 114–115.

42

Za ilustraciju koliko Hobbes ozbiljno uzima u obzir ovo suverenovo »pravo na istinu« najbolje će poslužiti dva primjera samog autora. Tako on u *Levijatanu* piše da ne sumnja »da bi učenje da tri kuta nekog trokuta trebaju biti jednaka dvama kutovima kvadrata, bilo ili osporeno ili zabranjeno spaljivanjem svih knjiga iz geometrije, samo kada bi bilo protivno nečijem pravu na vlast«. T. Hobbes, »Leviathan«, str. 91. Na drugom mjestu naš autor navodi ništa manje apsurdan, ali zato mnogo manje apstraktan primjer, tvrdeći da bi u slučaju rođenja deformiranog djeteta suverenovi zakoni trebali biti ti koji će odrediti radi li se o čovjeku ili ne. Usp. Thomas Hobbes, »De corpore Politico«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. IV, str. 226.

43

Usp. T. Hobbes, »Behemoth«, str. 236.

44

T. Hobbes, »Leviathan«, str. 713.

45

Usp. isto, str. 358.

očuvanju mira u državi, u svrhu postizanja istoga, sa sveučilišta izbacila buntovnu aristotelovsku filozofiju, a umjesto toga uvede miroljubivi hobizam. Suverenovo pravo na određivanje što je istina značilo bi, dakle, određivanje hobizma kao jedine univerzalne istine u skladu s kojom bi trebalo oblikovati mišljenje i djelovanje podanika na način da ono bude njena nužna posljedica.

Zaključak: opravdanost kritike i prihvatljivost reforme?

Kao što je uočljivo iz gornjeg izlaganja, Hobbesova kritika sveučilišta nezaobilazan je dio njegove političke teorije u okviru koje ona pronalazi svoje opravdanje. Ostaje nam za ispitati ima li ta kritika svoje opravdanje i izvan same Hobbesove filozofije.

Ponajprije, treba reći da je, s obzirom na turbulentne političke prilike koje su ga pratile u njegovu životnom i radnom vijeku, sasvim razumljiva nakana britanskog filozofa da svoju pažnju usmjeri na one elemente društvenog i kulturnog života koji bi mogli biti bitni čimbenici u izgradnji mira. Sveučilišta, prema njegovu mišljenju, tu imaju igrati veoma bitnu ulogu s obzirom na to da upravo ona državu snabdijevaju budućom političkom i crkvenom elitom te na taj način znatno utječu na kreiranje političko-religiozne situacije u zemlji. Ne čudi onda da Hobbes za građanske ratove u svojoj zemlji u velikoj mjeri drži odgovornima upravo sveučilišta, pogotovo kada se ima u vidu njegovo osobno iskustvo iz mladih studentskih dana kada je Sveučilište postalo poprište prepirki među predstavnicima različitih crkvenih stranaka, koji su iza svojih teoloških argumenata nerijetko skrivali svoje partikularne interese. Puritanistički duh je u vrijeme Hobbesova studija zavladao Oxfordom, a u vrijeme građanskih ratova tridesetak godina kasnije puritanci su igrali veoma bitnu ulogu ne samo kao crkvena nego i kao politička stranka. Razumljivo je stoga da će naš autor, navodeći različite skupine ljudi koje su prema njegovu mišljenju bile odgovorne za izazivanje nemira u zemlji, na prvom mjestu istaknuti upravo jedan puritanistički ogranak, prezbiterijance,⁴⁶ koji su u danom povijesnom trenutku bili uistinu moćna struja u Engleskoj, preuzevši dominaciju najprije nad Parlamentom, a potom i nad cijelom zemljom. Ne iznenađuje stoga konstatacija britanskog filozofa da su sveučilišta bila utvrde prezbiterijanizma. Ipak, treba reći da se u godinama pred sam rat situacija promijenila. Tako je na Oxfordu pod upravom Williama Lauda puritanistička stranka sve više gubila svoj utjecaj, pa u tom smislu Oxford nije više bio utvrda puritanizma, već postaje utvrda anglikanizma, a u ratu je i u doslovnom smislu postao utvrda rojalističko-anglikanskih snaga.⁴⁷ Onaj moment u kojem pak Hobbesova kritika značajno gubi na svojoj objektivnosti jest njegovo isticanje sveučilišta kao sredstva za učvršćenje Papine moći i s tim u vezi isticanje katolika kao drugog najvažnijeg čimbenika u izazivanju nereda koji su prethodili građanskim ratovima.⁴⁸ Čak ako zanemarimo grubi redukcionizam u tumačenju smisla utemeljenja prvih sveučilišta kao jednog političkog poteza kojim je Papa namjeravao sebi prigrabiti svjetovnu vlast u svim zemljama u kojima su sveučilišta osnovana, teško se može opravdati Hobbesovo uvjerenje da su i stotinjak godina nakon odvajanja Engleske od Katoličke Crkve i zabrane katoličke religije te žestokih progona njenih pripadnika, zajedno sa spaljivanjem katoličkih spisa, sveučilišta i dalje ostala pod takvim utjecajem Rimske Crkve da su »još zadržala okus one fine tekućine kojom su prvotno bila začinjena, protiv građanske vlasti«⁴⁹ te su zbog toga upravo katolici među glavnima odgovornima za građanski rat. Kada se ovome pridoda i disproporcija u opsegu i intenzitetu kritike upućene na račun

Katoličke Crkve i njenih učenja koja su na sveučilištima podržavana, u odnosu na kritiku prezbiterijanca koji su prema Hobbesovu mišljenju bili glavni krivci za rat, stječe se dojam da je britanskom filozofu ponekad više stalo do izražavanja vlastite averzije prema katoličanstvu negoli do objektivnosti i vjerodostojnosti, kako njegove kritike sveučilišta tako i, s njome povezane, analize uzroka i događaja koji su doveli do građanskih ratova. Treba reći da su još i Hobbesovi suvremenici uočili ovaj nedostatak objektivnosti u njegovoj kritici sveučilišta po pitanju raširenosti i utjecaja katoličanstva, pa tako Seth Ward, oxfordski profesor astronomije koji nakon Restauracije postaje anglikanskim biskupom, na tvrdnju filozofa iz Malmesburyja u njegovu *Levijatanu* da je filozofija koja se na sveučilištima predaje samo služavka katoličke teologije, odgovara da su se upravo sveučilišta pokazala žestokim protivnicima katoličanstva.⁵⁰

Osim toga, oxfordski profesori našli su se napose izazvanima Hobbesovim omalovažavanjem sveučilišta po pitanju njihove znanstvene djelatnosti. Kako za našeg autora sveučilišta nisu bila ništa drugo do sredstva kojima su se teolozi služili kako bi pomoću aristotelovske filozofije i besmislenih latinskih izraza pribavili sebi vlast, ne vodeći pritom računa o novim znanstvenim dostignućima, profesori sa Sveučilišta optuživali su ga da se njegova analiza stanja na sveučilištima temelji na uspomenama iz davne prošlosti.⁵¹ Doista, »Hobbes nije shvaćao koliko se njegovo staro Sveučilište promijenilo od vre-

46

Usp. T. Hobbes, »Behemoth«, str. 167.

47

Usp. C. E. Mallet, *A History of the University of Oxford*, Vol. II, str. 303–369.

48

Usp. T. Hobbes, »Behemoth«, str. 167.

49

T. Hobbes, »Leviathan«, str. 332.

50

Usp. D. M. Jesseph, *Squaring the Circle*, str. 311. Spomenimo ovdje argumentaciju R. W. Serjeantsona koji smatra da se ova Hobbesova ocjena o službeničkom položaju filozofije prema katoličkoj teologiji može primijeniti i na odnos filozofije prema protestantskoj teologiji, ističući da se temeljna poruka Hobbesove kritike sveučilišta sastoji u pozivu na laicizaciju sveučilišta (usp. R. W. Sejeantson, »Hobbes, the Universities, and the History of Philosophy«, str. 126–134). Neosporna je činjenica, na koju ukazuje Serjeantson, da Hobbes sveučilište želi očistiti od svakog klerikalnog utjecaja te da se u tom smislu neke njegove optužbe na račun katoličkog klera mogu implicitno primijeniti i na prezbiterijanski kler. Tome u prilog govori činjenica da Hobbes na nekim mjestima u tekstu otvoreno proziva prezbiterijance, kao što je to primjere slučaj u posljednjem poglavlju *Levijatana*, koje slijedi iza poglavlja u kojem Hobbes iznosi svoju kritiku sveučilišta kao širitelja tame posredstvom isprazne filozofije, gdje britanski filozof tvrdi da su autori »te tame u religiji, rimski i prezbiterijanski kler« (T.

Hobbes, »Leviathan«, str. 691). Ovdje bismo ipak željeli skrenuti pažnju na očitu činjenicu da se eksplicitna kritika prezbiterijanskog klera u spomenutom poglavlju donosi na svega pola stranice, dok se preostalih desetak stranica sastoji u žestokom obrušavanju na dogme i prakse u Katoličkoj Crkvi, a sve skupa završava, za jednu objektivnu analizu, nimalo primjerenom usporedbom papinstva s kraljevstvom vila, gdje čitamo da stare babe u svojim bajkama nisu odredile u kojim radionicama vile izvode svoje čarolije, dok se »za radionice klera dobro zna da su to sveučilišta, koja su svoju vještinu stekla od papinske ovlasti« (isto, str. 699). Dakle, opseg i intenzitet kritike upućene utjecaju katoličkog i prezbiterijanskog klera ne idu u prilog aktualnosti Hobbesove analize stanja na sveučilištima u Engleskoj. S druge strane, u prilog aktualnosti Hobbesove analize može se također argumentirati da se njegova kritika ne odnosi samo na engleska sveučilišta nego i na druga sveučilišta u Europi, u prvom redu ono pariško. Mi bismo se po tom pitanju složili s D. M. Jessephom koji tvrdi da »premda su neki dijelovi njegove kritike namijenjeni kontinentalnim jednako kao i engleskim sveučilištima, jasno je da su Oxford i Cambridge njegove glavne mete« (D. M. Jesseph, *Squaring the Circle*, str. 57). Naime, promišljajući mjesto i ulogu sveučilišta u državi, Hobbesa zanima u kojoj mjeri ona mogu biti sijači razdora ili rasadnici mira, a pritom pred očima ima prvenstveno nemile događaje u vlastitoj domovini.

51

Usp. A. P. Martinich, *Hobbes*, str. 266.

mena kada je on obilazio tamošnje knjižare i ondje zurio u karte pola stoljeća ranije«. ⁵² Naime, ako je u vrijeme Hobbesova studija Sveučilište kaskalo za novom znanošću, oslanjajući se još uvijek na stare autoritete i zanemarujući nova znanstvena otkrića, upravo je »Oxford za vrijeme *Commonwealtha* bio mjesto novog rođenja znanosti«. ⁵³ Čini se, dakle, da Hobbes, analizirajući stanje na sveučilištima, pred očima ima situaciju Oxforda iz vremena svojih studentskih dana, što uvelike oduzima na aktualnosti njegove kritike.

Kako vidimo, Hobbesovoj kritici sveučilišta nedostaje aktualnosti jer on svoju analizu stanja na sveučilištima često povezuje sa situacijama iz manje ili više davne prošlosti pa tako njegova argumentacija gubi na uvjerljivosti, a sama kritika na objektivnosti. Ipak treba reći da stanje na sveučilištima u Engleskoj u to vrijeme nije bilo sjajno jer su burni događaji kako u političkom tako i u crkvenom životu od reformacije na dalje ostavili duboki trag i na životu sveučilišta. Reformacija je značila uništenje dotadašnje tradicije i jedan novi početak, ali bez jasnog cilja. Reformirano kršćanstvo u Engleskoj brzo je poprimilo forme veoma različitih struja čiji su se predstavnici borili za svoje mjesto i prevlast kako u zemlji općenito tako i na samim sveučilištima. Turbulentna zbivanja vezana uz građanske ratove i smjene vlasti koji su prethodili Revoluciji, značila su i smjene uprava i profesora na samim sveučilištima, što je sve zajedno otežavalo normalan život i razvoj sveučilišta. Ipak, bi li Hobbesov prijedlog reforme bio adekvatno rješenje za sveučilišta toga doba? I još više, je li ono što bi se moglo nazvati Hobbesovom »idejom sveučilišta« prihvatljivo ne samo za jedno specifično društvo u jednom specifičnom povijesnom trenutku nego za bilo koje društvo u bilo kojem trenutku? Filozof, naime, premda potičaje za svoje filozofiranje može dobiti iz specifičnih društveno-povijesnih i drugih prilika, traži svestremenske odgovore pa onda i prosudba tih odgovora, premda spomenute potičaje može i treba uzeti u obzir, mora nadilaziti granice prostora i vremena. Nama je stoga sasvim razumljivo da Hobbes, potaknut specifičnim prilikama – ili bolje rečeno, neprilikama – svoga vremena, traži odgovor na svestremensko pitanje mira i pritom veliki naglasak stavlja na sveučilišta. No, prethodna analiza pokazala je da njegova ideja sveučilišta podrazumijeva »jedno 'jednosmjerno' obrazovanje koje ne uzima u obzir vrijednost, slobodu i dostojanstvo onoga koga obrazuje, već sve te aspekte podvrgava nužnoj volji države«. ⁵⁴ Način na koji Hobbes pomoću sveučilišta želi ostvariti mir ne može biti prihvatljiv za čovjeka koji je kao racionalno biće pozvan na slobodno traganje i otkrivanje istine. Nametanje »mira« putem nametanja »istine« od strane autoriteta vrijeđa čovjeka u samoj njegovoj naravi slobodnog tražitelja istine. Ljudska narav buni se protiv onoga što je ugrožava pa stoga nije čudno da nam povijest svjedoči o tolikim krvoprolićima koja su pod različitim totalitarnim sustavima nastala upravo kao rezultat pobune čovjeka protiv pokušaja nametanja istine od strane političkog autoriteta u svrhu očuvanja reda – ili postojećeg poretka – u društvu. No, da je filozof iz Malmesburyja prepoznao ono dostojanstvo u čovjeku po kojem on ima ne samo pravo nego i dužnost slobodnog traganja za istinom, kao i sposobnost otkrivanja istine, vjerojatno bi i njegovo rješenje pitanja mira, a onda i pitanja sveučilišta bilo drugačije. Tako neprihvatljivost Hobbesove reforme sveučilišta u mnogome ovisi o neprihvatljivosti njegova rješenja određenih antropoloških pitanja. Kako je pojedinac za njega po svojoj naravi biće koje po svojoj naravi nije sposobno za otkrivanje neke univerzalne istine, koja uostalom za Hobbesa i ne postoji, već je čovjekovo djelovanje determinirano njegovim strastima i partikularnim interesima, naš autor je smatrao da je jedini put za ostvarenje mira nametanje univerzalne istine od strane političkog autoriteta koja će tako posredstvom sveučilišta oblikovati mišljenje i djelo-

vanje pojedinaca da će ono nužno rezultirati mirom. Zanimljivo je također primijetiti da niti sam Hobbes nije bio u stanju dosljedno do kraja prihvatiti posljedice vlastitoga stava. Kako smo vidjeli, on se sam prihvatio definiranja učenja koja bi na sveučilištu trebalo podučavati, dok bi to, prema njegovoj teoriji, trebala biti zadaća suverena. Osim toga, čini se da suverenovo pravo na određivanje što je istina vrijedi samo ukoliko on odredi da je hobizam istina, na što upućuje činjenica da je Hobbes u situaciji kada su se njegovi spisi našli pod istragom Parlamenta zbog optužbe za herezu, tvrdio da u državi ne postoji tijelo koje bi moglo ispitati i osuditi sadržaj njegovih spisa.⁵⁵ Zagovarajući jedan apsolutistički pristup sveučilištima, Hobbes zapravo računa na to da će upravo njegova istina biti ona univerzalna istina koja će, u moru partikularnih istina, biti nametnuta svima drugima od strane političkog autoriteta, dok, kako se čini, istovremeno nije bio uvijek spreman na to da njegova istina bude samo jedna od mnogih partikularnih istina koje će se morati ukloniti pred nekom drugom univerzalnom istinom. Nemogućnost da sam do kraja prihvati posljedice vlastitoga učenja dodatno potvrđuje neadekvatnost njegova rješenja problema istine i čovjekova odnosa prema istini, a onda i problema sveučilišta koje bi ipak trebalo biti nešto više negoli tek kanal za prenošenje nametnutih istina kao sredstava za ostvarenje nekog – ma kako uzvišenog – političkog cilja.

Literatura

Aristotel, *Politika*, Globus – SNL, Zagreb 1988.

Aubrey, John, »Thomas Hobbes«, u: *Aubrey's Brief Lives*, Godine, Boston 1999.

Giraldo, Mabel, »Hobbes: Teorie e pratiche per l'educazione civile del 'buon suddito'« u: *CQIA Rivista, Educazione e Costituzione 1948–2008: analisi di quattro didattici*, (IV) Febbraio, 2012, str. 111–128.

Hobbes, Thomas, »De cive«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. II, Adamant Media Corporation, Boston 2005.

Hobbes, Thomas, »De Corpore«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. I, Adamant Media Corporation, Boston 2005.

Hobbes, Thomas, »Human Nature, or the Fundamental Elements of Policy«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. IV, Adamant Media Corporation, Boston 2005.

Hobbes, Thomas, »Leviathan«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. III, Kessinger Publishing, Whitefish 2007.

Hobbes, Thomas, »The Questions Concerning Liberty, Necessity and Chance«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. V, Kessinger Publishing, Whitefish 2007.

Hobbes, Thomas, »An Historical Narration Concerning Heresy and the Punishment Thereof«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. IV, Adamant Media Corporation, Boston 2005.

52

C. E. Mallet, *A History of the University of Oxford*, Vol. II, str. 398–399.

53

Isto, str. 399.

54

Mabel Giraldo, »Hobbes: Teorie e pratiche per l'educazione civile del 'buon suddito'«,

u: *Cqia rivista, Educazione e Costituzione 1948–2008: analisi di quattro didattici*, Febbraio, 2012, str. 111–128, ovdje 127.

55

Usp. Thomas Hobbes, »An Historical Narration Concerning Heresy and the Punishment Thereof«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. IV, str. 385–408.

Hobbes, Thomas, »Behemoth. The History of the Causes of the Civil Wars of England«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. VI, Kessinger Publishing, Whitefish 2008.

Hobbes, Thomas, »De Corpore Politico«, u: *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury*, Vol. IV, Adamant Media Corporation, Boston 2005.

Hobbes, Thomas, »Thomae Hobbes Malmesburiensis Vita, Carmine Expressa, Authore Seipso«, u: *Thomas Hobbes Malmesburiensis Opera Philosophica Quae Latine Scripsit Omnia: In Unum Corpus Nunc Primum Collectae Studio Et Labore Gulielmi Molesworth*, Vol. I, Nabu Press, Charleston 2010. Dostupno na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/332198/William-Laud>, pristup: 25. 10. 2012.

Jesseph, Douglas Michael, *Squaring the Circle. The War between Hobbes and Wallis*, The University of Chicago Press, Chicago–London 1999.

Mallet, Charles Edward, *A History of the University of Oxford*, Vol. I, Barnes&Noble–Methuen&Co, New York–London 1968.

Mallet, Charles Edward, *A History of the University of Oxford*, Vol. II, Longmans, New York 1924.

Martinich, Aloysius Patrick, *Hobbes. A Biography*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Pacchi, Arrigo, *Introduzione a Hobbes*, Laterza, Roma–Bari 2004.

Robertson, George Croom, *Hobbes*, William Blackwood and Sons, Edinburgh–London 1901.

Serjeantson, Richard W., »Hobbes, the Universities, and the History of Philosophy«, u: Conal Condren, Stephen Gaukroger i Ian Hunter (ur.), *The Philosopher in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Tuck, Richard, »Hobbes on Education«, u: Amélie Oksenberg Rorty (ur.), *Philosophers on Education. New Historical Perspectives*, Routledge, London–New York 1998.

Ivana Knežić

Hobbes' Critique of University

Abstract

The main aim of this text is to highlight the importance of the universities in the philosophical system of Thomas Hobbes. It will be done by analysing firstly his personal experience as an Oxford student, which was an important stimulus for the development of his later attitude towards universities. Then we shall present, by combining historical and problematical approach, Hobbes' critique of universities as well as his proposal for the reform of the universities. Both will be placed in the historical context, as well as in the context of Hobbes' political, anthropological, and epistemological thought. Lastly, in the conclusion we shall critically evaluate the actuality and objectivity of Hobbes' critique, as well as the validity of his proposal for the reform of the universities.

Key words

Thomas Hobbes, university, truth, religion, politics, war, peace